

Model biznesu a zawartość obecnego sprawozdania finansowego i sprawozdania z działalności

MARIUSZ KARWOWSKI *

Streszczenie

Celem badań zaprezentowanych w artykule jest ocena wykorzystania modelu biznesu w ramach obecnego sprawozdania finansowego i sprawozdania z działalności na przykładzie wybranych przedsiębiorstw sektora paliwowego. Do realizacji tego celu wykorzystano przegląd systematyczny, krytyczną analizę przepisów prawa i metodę analizy treści. Stwierdzono, że wykorzystanie pojęcia modelu biznesu jest niewielkie, w przeciwieństwie do strategii, która jest zbliżonym pojęciem, co potwierdza, że wpływ modelu biznesu na rachunkowość jest wciąż stosunkowo nowym obszarem badawczym.

Słowa kluczowe: model biznesu, sprawozdanie finansowe, sprawozdanie z działalności.

Abstract

The business model and the content of current financial statements and management commentary

The purpose of the research underlying this article is to assess the use of the business model in current financial statements and management commentary, based on selected companies in the fuel sector. For this purpose, a systematic review of financial statements was conducted, as well as a critical analysis of legal acts and a content analysis. It was found that the use of the business model is limited, in contrast to the strategy, which is a similar concept, thus confirming that the influence of the business model on accounting is still a relatively new research area.

Keywords: business model, financial statements, management commentary.

* Dr Mariusz Karwowski, adiunkt, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Katedra Rachunkowości Menedżerskiej, Mariusz.Karwowski@sgh.waw.pl

Wprowadzenie

W ostatnich latach nastąpił gwałtowny wzrost zainteresowania modelem biznesu w zarządzaniu. Model biznesu stał się również popularny w rachunkowości, choć wciąż na niewielką skalę, mimo że na przykład EFRAG (2013) uważa, że powinien pełnić istotną rolę w rachunkowości.

Celem artykułu jest ocena wykorzystania modelu biznesu w sprawozdaniu finansowym i sprawozdaniu z działalności na przykładzie przedsiębiorstw sektora paliwowego notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. Do realizacji tego celu wykorzystano przegląd systematyczny, krytyczną analizę przepisów prawa i metodę analizy treści. W artykule postawiono tezę, że obecnie model biznesu nie ma wpływu na informacje prezentowane w sprawozdaniu finansowym i sprawozdaniu z działalności badanych przedsiębiorstw. Artykuł składa się z pięciu części. W części pierwszej zaprezentowano istotę modelu biznesu. W części drugiej przedstawiono metody badawcze wykorzystane w badaniach, których wyniki zostały zaprezentowane w pozostałych trzech częściach opracowania. Dotychczas nie były publikowane tak szczegółowe wyniki analiz dotyczących wykorzystania modelu biznesu w sprawozdaniu finansowym, ze szczególnym uwzględnieniem stosowanych zasad (polityki) rachunkowości, i sprawozdaniu z działalności.

1. Istota modelu biznesu

Model biznesu coraz szerzej występuje w publikacjach naukowych z zakresu zarządzania. Pojęcie modelu biznesu po raz pierwszy pojawiło się w publikacji R. Bellmana i C. Clarka w 1957 r. (Leszczewska, 2014, s. 190). Wzrost liczby publikacji dotyczących modelu biznesu nastąpił w drugiej połowie lat 90. ubiegłego wieku w związku z coraz większym wykorzystaniem Internetu w działalności gospodarczej, który inspirował wprowadzanie zmian w sposobach prowadzenia przedsiębiorstw.

W tabeli 1 przedstawiono wybrane definicje modelu biznesu, występujące w literaturze z zakresu zarządzania (por. Karwowski, 2015a, s. 256).

Tabela 1. Wybrane definicje modelu biznesu

Autorzy	Wybrane definicje modelu biznesu
A. Afuah i Ch.L. Tucci (2003, s. 20)	Przyjęta przez firmę metoda powiększania i wykorzystywania zasobów w celu przedstawienia klientom oferty dóbr i usług, której wartość przewyższa ofertę konkurencji i która jednocześnie zapewnia firmie zyski; model biznesu jest systemem złożonym z wzajemnie ze sobą powiązanych elementów, które oddziałują na siebie w czasie

Autorzy	Wybrane definicje modelu biznesu
A. Osterwalder i in. (2005, s. 10)	Narzędzie koncepcyjne zawierające zestaw elementów i relacji między nimi, które umożliwia wyrażanie logiki biznesowej danej firmy; obejmuje opis wartości, jaką przedsiębiorstwo oferuje jednemu lub kilku segmentom nabywców, opis architektury przedsiębiorstwa oraz sieci jej partnerów (uczestniczących) w tworzeniu, oferowaniu i dostarczaniu tej wartości oraz kapitał relacyjny, zapewniając ciągłe przychody sprzyjające wygenerowaniu rentowności przez przedsiębiorstwo
A. Osterwalder i Y. Pigneur (2010, s. 18)	Opis przesłanek stojących za sposobem, w jaki organizacja tworzy wartość oraz zapewnia i czerpie zyski z tej wytworzonej wartości
M. Duczowska-Piasecka i in. (2012, s. 81)	Konstrukcja zarządcza, która włącza wiele elementów integrujących funkcje i zasoby organizacji, jej partnerów, klientów i formułę zysku

Źródło: Leszczewska (2014, s. 77).

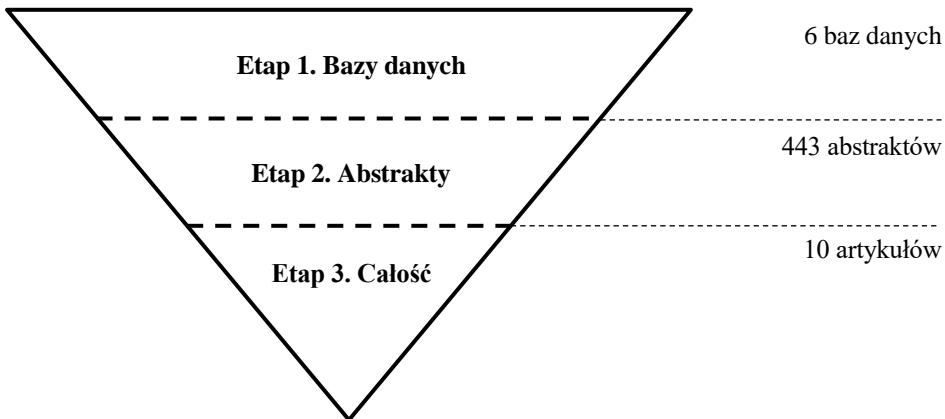
Na podstawie przeprowadzonego przeglądu definicji modelu biznesu można stwierdzić, że choć nie ma jednoznacznego określenia tego terminu, można go określić jako zbiór wzajemnie powiązanych elementów, wyrażający logikę prowadzenia biznesu przez przedsiębiorstwo. W artykule przyjęto podejście szerokie do modelu biznesu, zgodnie z którym model biznesu jest rozumiany jako sposób kreowania wartości przez jednostkę (Michalak, 2012, s. 134). Przy takim podejściu model biznesu składa się z wielu elementów, jednak zdaniem A. Osterwaldera i Y. Pignaura (2012, s. 22–34) na szczególną uwagę zasługują segmenty klientów i propozycja wartości. Z punktu widzenia sektora paliwowego ważne są również kanały dystrybucji. W związku z tym te elementy (propozycja wartości, segmenty klientów, kanały dystrybucji) stały się podstawą badania, których wyniki zaprezentowano w części piątej opracowania. Klienci stanowią podstawę każdego modelu biznesu. Z kolei propozycja wartości opisuje zbiór produktów, które generują wartość dla konkretnego segmentu klientów (por. Karwowski, 2015a, s. 257). Kanały dystrybucji w wielu krajach importujących stały się kluczowym elementem mechanizmu bezpieczeństwa w sytuacji wystąpienia zakłóceń w dostawach (Stevens, 2016, s. 31).

2. Zastosowane metody badawcze

W części trzeciej artykułu przeprowadzono przegląd systematyczny (*systematic review*) artykułów naukowych przy wykorzystaniu następujących baz danych: ProQuest, Wiley Online Library, Springer Link, Science Direct, JSTOR i Emerald. Jego celem było

wyszukanie na szeroką skalę, a następnie dokonanie syntezy badań dotyczących zdefiniowanego problemu, przy wykorzystaniu, na każdym etapie przeglądu możliwych do powtórzenia procedur o dużym stopniu zorganizowania i przejrzystości (Stechemesser, Guenther, 2012, s. 18). Jak podkreślają M. Petticrew i S.C Kennedy (1997, s. 673), przegląd systematyczny związany jest z wieloma korzyściami; między innymi sprecyzowana metoda ogranicza stroniczość przy identyfikowaniu i ewentualnym odrzuceniu publikacji, wnioski z takiego przeglądu są bardziej wiarygodne i dokładne, zaś precyzja ogólnych wyników jest zwiększona (por. Bartolucci, Hillegass, 2010, s. 17). Według S. Gopalakrishnana i P. Ganeshkumara (2013) przegląd systematyczny jest uważany za jedną z najlepszych metod badań literaturowych, choć istnieją pewne nieodłączne błędy z tym związane, tj. selekcja badań i powielanie publikacji. Dotychczas nie były publikowane wyniki przeglądu systematycznego koncentrującego się na problemie modelu biznesu w rachunkowości finansowej. Przegląd systematyczny został przeprowadzony w trzech etapach, które zostały przedstawione na rysunku 1.

Rysunek 1. Etapy przeglądu systematycznego wykorzystanego w artykule

Źródło: opracowanie własne.

W pierwszym etapie (przeszukiwanie baz danych) wyszukiwano, w wymienionych wyżej bazach danych, artykuły naukowe, w których abstraktach występowały następujące słowa kluczowe: „model biznesu”, „sprawozdanie finansowe”, „sprawozdawczość finansowa”, „sprawozdanie z działalności”. Do tego celu wykorzystano następujący warunek logiczny: abstract(„business model”) AND abstract(„financial statements” OR „financial reporting” OR „management commentary” OR „management discussion” OR „management report”).

Na tej podstawie znaleziono 385 artykułów. Wyniki pierwszego etapu przeglądu systematycznego w podziale na bazy danych zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Wyniki pierwszego etapu przeglądu systematycznego w podziale na bazy danych

Nazwa bazy danych	Liczba wyszukanych artykułów naukowych
ProQuest	75
Wiley Online Library	155
Springer Link	75
Science Direct	12
JSTOR	59
Emerald	9
Razem	385

Źródło: opracowanie własne.

W drugim etapie (szczegółowe badanie abstraktów) przeanalizowano abstrakty w celu identyfikacji tych publikacji, które dotyczą problemu przedstawionego w artykule. Na podstawie tego badania do etapu trzeciego (szczegółowe badanie całych artykułów) wybrano 10 artykułów. Listę artykułów naukowych, które zostały zakwalifikowane do etapu trzeciego, przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Wyniki drugiego etapu przeglądu systematycznego w podziale na lata publikacji

Nazwa bazy danych	Autor artykułu	Rok publikacji artykułu							
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ProQuest	I. Dichev	×							
ProQuest	L. Hickey			×					
ProQuest	J. Leisenring i in.					×			
Science Direct	G. Lehman, C. Haslam						×		
ProQuest	M. Page							×	
ProQuest	B. Singleton-Green							×	
ProQuest	M. Karwowski								×
ProQuest/ Science Direct	C. Nielsen, R. Roslender								×
Wiley	E. Gordon i in.								×
Science Direct	P. Barneto, S. Ouvrard								×
Razem		1	0	1	0	1	1	2	4

Źródło: opracowanie własne.

W czwartej części opracowania na podstawie badania przepisów prawa i regulacji środowiskowych zidentyfikowano elementy sprawozdania finansowego i sprawozdania z działalności, które mogą być kluczowym źródłem informacji o modelu biznesu przedsiębiorstwa.

W części piątej przeprowadzono badanie sprawozdań finansowych i sprawozdań z działalności przedsiębiorstw sektora paliwowego, w celu stwierdzenia praktycznych rozwiązań w zakresie prezentowania i ujawniania informacji o stosowanym modelu biznesu. Wykorzystano metodę analizy treści (*content analysis*). N. Steenkamp i E. Northcott (2007, s. 12–13) stwierdzili, że analiza treści jest szeroko używana w badaniach w obszarze rachunkowości, umożliwiając wgląd w stosowane praktyki wśród przedsiębiorstw. Jest systematyczną metodą kategoryzacji i analizy zawartości tekstów, tradycyjnie stosowaną do analizy danych archiwalnych. Jednym z podejść jest analiza znaczenia, która koncentruje się na wnioskowaniu znaczenia treści zawartej w badanych tekstach (por. Bradbury, Schröder, 2012, s. 4). Analiza zawartości wymaga wybrania jednostek analizy (Guthrie, Abeysekera, 2006, s. 16). W badaniu przyjęto, że oprócz „modelu biznesu”, są nimi jego podstawowe elementy: „propozycja wartości”, „segmenty klientów” i „kanały dystrybucji”. Do badania wybrano przedsiębiorstwa sektora paliwowego, ponieważ charakteryzują się one sporządzaniem wysokiej jakości raportów rocznych, co zostało potwierdzone zdobytymi nagrodami w tym zakresie (http://www.irip.pl/raport_roczny_wyniki_2014.html).

3. Wyniki przeglądu systematycznego

Podstawowe wnioski wynikające z opublikowanych artykułów, które zostały zidentyfikowane w trakcie przeglądu systematycznego, zostały zestawione w tabeli 4.

Tabela 4. Zestawienie głównych wniosków wynikających z artykułów zidentyfikowanych w ramach przeglądu systematycznego

Autor artykułu	Rok publikacji artykułu	Podstawowe wnioski
I. Dichev	2008	Podejście bilansowe przyjęte w sprawozdawczości finansowej uniemożliwia odzwierciedlenie rzeczywistości gospodarczej przedsiębiorstwa, czyli istotnych cech modelu biznesu leżących u jego podstaw. Podejście bilansowe stoi w sprzeczności z procesem gospodarczym, w ramach którego ponoszone są koszty w celu uzyskania przychodów, a tym samym tworzenia wartości.
L. Hickey	2010	Zmiany w rachunkowości instrumentów finansowych będą miały wpływ na każdy podmiot zobowiązany do sporządzania sprawozdań finansowych zgodnie z MSSF.

Autor artykułu	Rok publikacji artykułu	Podstawowe wnioski
J. Leisenring i in.	2012	Raportowanie finansowe oparte na modelu biznesu jednostki jest w efekcie oparte na intencji kierownictwa w odniesieniu do użytkowania, przekazywania lub innego dysponowania aktywami lub zobowiązaniami.
G. Lehman, C. Haslam	2013	Istnieje wiele powodów, dla których model biznesu Apple może okazać się nietrwały, w szczególności dysfunkcyjne aspekty społeczne i ekonomiczne zachowania przedsiębiorstwa. Firma dąży do fragmentacji i wydłużenia łańcucha wartości, aby uchwycić wartość w trakcie przemieszczania kosztów i ryzyka w ramach raportowania finansowego.
M. Page	2014	Niejednoznaczność modelu biznesu może być przydatna dla regulatorów w krótkim okresie. Jednak w dłuższej perspektywie konieczna jest dokładna analiza, czy prowadzi on do większej stabilności, czy niestabilności.
B. Singleton-Green	2014	Sprawozdawczość finansowa odzwierciedla już model biznesu przedsiębiorstwa i umożliwia jego zastosowanie w trakcie wyceny aktywów i pasywów.
M. Karwowski	2015b	Badane roczne raporty tradycyjnych linii lotniczych nie prezentują właściwie skutków ewolucji ich modeli biznesu w okresie kryzysu gospodarczego.
C. Nielsen, R. Roslender	2015	Istnieje wiele przykładów struktur umożliwiających zilustrowanie dynamiki modelu biznesu, podkreślających jego powiązanie z wizualizacją tworzenia i dostarczania wartości oraz postrzeganego jako źródło wzmocnienia przydatności sprawozdawczości finansowej.
E. Gordon i in.	2015	IASB powinien dążyć do opracowania jednego zestawu spójnych i kompletnych, globalnie akceptowanych standardów rachunkowości.
P. Barneto, S. Ouvrard	2015	Sprawozdawczość dotycząca segmentów działalności powinna wspierać wyjaśnianie modelu biznesu przedsiębiorstwa, przełożonego na sprawozdanie z przepływów pieniężnych.

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonego badania powyższych artykułów naukowych wynika, że wprowadzenie modelu biznesu do sprawozdawczości nie jest jednoznaczne. Wśród autorów znajdują się zarówno zwolennicy takiego rozwiązania (B. Singleton-Green, G. Lehman i C. Haslam), jak i przeciwnicy (M. Page, E. Gordon i in.). M. Page (2014) za podstawową wadę modelu biznesu uznał jego dwuznaczność, natomiast E. Gordon i współpracownicy (2015) uznali, że nie należy wymagać podziału wyniku finansowego między innymi na operacyjny/ nieoperacyjny, zrealizowany/ niezrealizowany, który byłby ściślej dopasowany do modelu biznesu jednostki, z uwagi na brak możliwości ustanowienia wyraźnej podstawy koncepcyjnej dla takiego podziału, którą można byłoby realizować w rozsądny sposób. Z kolei B. Singleton-Green (2014) stwierdziła, że sprawozdawczość finansowa powinna odzwierciedlać model biznesu, choć wiąże się z tym wiele problemów związanych ze złożonością działalności przedsiębiorstw, ich ciągłą ewolucją i subiektywnością samego pojęcia. Według C. Nielsena i R. Roslendera (2015) ujawnienia w zakresie modelu biznesu mają potencjał do dostarczania informacji dla wąskiej grupy interesariuszy (inwestorzy, analitycy i wierzyciele), ale także szerszej grupy zainteresowanych stron (klienci, pracownicy, rząd i społeczeństwo). Zarówno wąska, jak i szeroka grupa interesariuszy zainteresowane są sposobem, w jaki jednostka zamierza rozwijać się w dłuższej perspektywie. Wąska grupa interesariuszy zainteresowana jest przede wszystkim zwrotem z inwestycji, natomiast szersza grupa, oprócz zwrotu z inwestycji, stara się zrozumieć swoje miejsce w procesie tworzenia wartości przez jednostkę. Kolejne artykuły zwracają uwagę na relacje modelu biznesu i:

- podejścia bilansowego (I. Dichev),
- intencji (J. Leisenring i in.),
- instrumentów finansowych wycenianych według Międzynarodowego Standardu Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) nr 9 (L. Hickey),
- segmentów i sprawozdania z przepływów pieniężnych (P. Barneto, S. Ouvrard).

G. Lehman i C. Haslam (2013) oraz M. Karwowski (2015b) odnoszą problem modelu biznesu do konkretnych przykładów przedsiębiorstw, odpowiednio Apple Inc. oraz tradycyjnych linii lotniczych. Na podstawie przeprowadzonych badań autorzy stwierdzili, że modele biznesu badanych przedsiębiorstw nie są właściwie odzwierciedlone w sprawozdawczości finansowej.

Należy również zwrócić uwagę na następujące badania empiryczne dotyczące wykorzystania modelu biznesu w rachunkowości:

- 1) J. Wartini-Twardowska (2014, s. 8) zajęła się między innymi wariantowaniem zakresu wykorzystania procedur konsolidacyjnych do rozliczenia wewnątrzgrupowych transakcji dokonywanych w ramach wybranych modeli biznesu sektora producentów systemów informatycznych zarządzania oraz prezentacją ich wpływu na sytuację ekonomiczną;
- 2) J. Michalak (2015, s. 152) przeanalizował wytyczne dotyczące prezentowania modelu biznesu w raportach rocznych oraz zakresu ujawnień o modelach biznesu wybranych spółek z branży wysokich technologii notowanych na Gieldzie Papierów Wartościowych w Londynie;

3) M. Karwowski (2016, s. 185) wykazał ryzyko wykorzystania raportów finansowych w ocenie różnych modeli biznesu linii lotniczych.

Na podstawie powyższego badania artykułów naukowych zidentyfikowanych w trakcie przeglądu systematycznego oraz dodatkowych publikacji, ściśle wiążących się z tematem niniejszego artykułu, można stwierdzić, że kwestia modelu biznesu:

- jest stosunkowo nowym zagadnieniem w rachunkowości,
- obecnie w rachunkowości nie jest tematem tak popularnym, jak w zarządzaniu.

4. Wyniki badania przepisów prawa i regulacji środowiskowych

Z punktu widzenia spółek notowanych na giełdzie sprawozdanie finansowe i sprawozdanie z działalności są elementami raportu rocznego. Sprawozdanie finansowe ma umożliwić przewidywanie przyszłych przepływów pieniężnych i oceny zarządzania (*stewardship*), sprawozdanie z działalności – lepsze zrozumienie informacji finansowych i przedstawienie informacji niefinansowych.

W Polsce zawartość sprawozdania finansowego i sprawozdania z działalności określa ustawa o rachunkowości. W odniesieniu do spółek publicznych zakres niezbędnych informacji reguluje rozporządzenie Ministra Finansów. Wybór sprawozdania z działalności, oprócz sprawozdania finansowego, wynika z krytyki tego ostatniego. Zdaniem wielu badaczy, skupia się ono przede wszystkim na danych historycznych, a nie danych przyszłościowych i procesie generowania wartości, istotnym z punktu widzenia modelu biznesu (por. Świdarska, 2007, s. 321; Gad, 2013, s. 173–174; Śnieżek, Wiatr, 2014, s. 404; Jędrzejka, 2012, s. 316–317; Świdarska, Bek-Gaik, 2016, s. 8). W tabeli 5 przedstawiono propozycję M. Marcinkowskiej (2004, s. 77) w zakresie struktury raportu rocznego, w którym sprawozdanie finansowe i sprawozdanie z działalności wciąż pełnią kluczową funkcję.

Tabela 5. Propozycja struktury raportu rocznego przedsiębiorstwa

Listy do interesariuszy	List przewodniczącego rady nadzorczej List prezesa zarządu
Sprawozdania z działalności	Opis rynku Interesariusze (zwłaszcza właściciele) Misja, strategia Czynniki tworzące wartość Zasady zarządzania Organizacja Dane operacyjne Analiza sporządzona przez kierownictwo

Tabela 5 (cd.)

Informacje prospektywne	Plany i zamierzenia Zadania i cele
Raport na temat ryzyka	Główne czynniki ryzyka Polityka i narzędzia zarządzania ryzykiem Kontrola wewnętrzna Pomiar ryzyka
Raport finansowy	Sprawozdanie finansowe
Raport o zasobach niematerialnych	Klienci, dostawcy Pracownicy Marki Innowacje Renoma
Weryfikacja raportu	Opinia i raport niezależnego biegłego rewidenta

Źródło: Marcinkowska (2004, s. 77).

Według M. Marcinkowskiej (2004, s. 50) z punktu widzenia właściwego zrozumienia modelu biznesu istotne są informacje dotyczące tworzenia wartości, nadrzędnego celu przedsiębiorstwa. Aby zdefiniować główne czynniki tworzące wartość przedsiębiorstwa, oprócz analizy danych finansowych, należy ocenić zasoby ludzkie przedsiębiorstwa (ich organizację, efekty zaangażowania intelektu pracowników) oraz zasoby pozyskanych klientów (w tym charakter relacji z nimi). Niestety, jak zaznacza M. Marcinkowska (2004, s. 62), pomiar wpływu wskaźników niefinansowych na wartość przedsiębiorstwa nie jest możliwy, dlatego poprzestaje się na ich prezentacji i interpretacji oraz porównaniu ze wskaźnikami niefinansowymi konkurentów. Ponadto tworzenie wartości musi uwzględniać interesy nie tylko akcjonariuszy, ale również innych interesariuszy. Kompleksowe spojrzenie na sprawozdawczość przedsiębiorstwa jest związane z koncepcją zrównoważonego rozwoju, która uwzględnia trzy wymiary rozwoju: ekonomiczny, społeczny i ekologiczny. Dlatego raport roczny musi być uzupełniony o informacje na temat wpływu podmiotu na społeczeństwo i środowisko naturalne (Marcinkowska, 2004, s. 67, 69).

Na podstawie szczegółowej analizy aktów prawnych i regulacji środowiskowych zidentyfikowano informacje, które mogą wspomagać właściwe zrozumienie modelu biznesu określonego przedsiębiorstwa. Informacje zostały wymienione w tabeli 6.

Tabela 6. Informacje istotne z punktu widzenia właściwego zrozumienia modelu biznesu

Podstawa prawna	Przepis prawa	Ujawnianie informacje
Ustawa o rachunkowości	Art. 49 ust. 3	Informacje dotyczące zagadnień środowiska naturalnego i zatrudnienia

Podstawa prawna	Przepis prawa	Ujawniane informacje
Krajowy Standard Rachunkowości nr 9	Par. 6.14, 6.15, 6.19 i 6.31	<p>Prezentacja wyrobów, towarów i usług (wskazanie głównych pozycji asortymentu i ich opis umożliwiający między innymi ocenę pozycji i wyników jednostki oraz szans rozwojowych i ryzyka)</p> <p>Opis kluczowych procesów wewnętrznych, którego celem jest ogólne przedstawienie procesów wytwarzania wyrobów i świadczenia usług oraz zbytu (wskazanie metod i kanałów dostarczania odbiorcom wyrobów, towarów i usług oraz opis zastosowanych innowacji)</p> <p>Kluczowe zasoby jednostki: rzeczowe, kadrowe, finansowe i niematerialne, nieodzowne dla niezakończonego prowadzenia i rozwoju działalności oraz wskazanie sposobu ich wykorzystania do realizacji postawionych celów (szczególnie istotny jest opis zasobów, które nie są uwzględnione w bilansie)</p> <p>Prezentacja wyników działalności między innymi w środowiskowej (wpływu na środowisko naturalne) sferze rozwoju, w szczególności przydatne jest przedstawienie informacji dotyczących zagadnień społecznej odpowiedzialności jednostki i ochrony środowiska naturalnego</p>
Stanowisko IASB w sprawie komentarza zarządu	Par. 26, 30 i 33	<p>Branże, w których działa jednostka</p> <p>Główne dobra i usługi</p> <p>Główne procesy biznesowe oraz metody dystrybucji</p> <p>Struktura jednostki oraz sposób kreowania wartości</p> <p>Krytyczne zasoby finansowe i niefinansowe dostępne dla jednostki</p> <p>Sposób wykorzystania zasobów w realizacji określonych celów jednostki</p> <p>Znaczące relacje jednostki z otoczeniem i ich oddziaływanie na działalność i wartość przedsiębiorstwa oraz sposób zarządzania tymi relacjami</p>
Rozporządzenie Ministra Finansów	Par. 91 ust. 6 pkt 1 i 2	<p>Informacje o podstawowych wyrobach, towarach lub usługach</p> <p>Informacje o rynkach zbytu, z uwzględnieniem podziału na rynki krajowe i zagraniczne, oraz informacje o źródłach zaopatrzenia w materiały do produkcji, w towary i usługi</p>

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 6 wynika, że obecnie podstawowym i właściwie jedynym źródłem informacji o modelu biznesu jest sprawozdanie z działalności. Najczęściej wymienianymi informacjami związanymi z modelem biznesu są:

- podstawowe wyroby, towary lub usługi,
- rynki zbytu oraz źródła zaopatrzenia,
- kluczowe zasoby,
- kluczowe procesy wewnętrzne,
- relacje z otoczeniem, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii środowiskowych i społecznych.

5. Wyniki badań empirycznych

Badanie empiryczne przeprowadzono na podstawie skonsolidowanych sprawozdań finansowych i sprawozdań z działalności przedsiębiorstw sektora paliwowego notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie (pięć przedsiębiorstw z siedzibą w Polsce i jedno – na Węgrzech). Skoncentrowano się na najbardziej aktualnych sprawozdaniach sporządzonych za 2015 r.

W tabeli 7 przedstawiono wyniki badania informacji o modelu biznesu i strategii przedsiębiorstw sektora paliwowego, ujawnianych w sprawozdaniu finansowym i sprawozdaniu z działalności. Wybór strategii wynika z faktu, że model biznesu i strategia są pojęciami zbliżonymi (por. Nogalski, 2009, s. 38).

Tabela 7. Informacje o modelu biznesu i strategii ujawniane w sprawozdaniu finansowym i sprawozdaniu z działalności

Przedsiębiorstwo	Informacje o modelu biznesu (z podaniem źródła)	Informacje o strategii (z podaniem źródła)
Grupa Duon	Sprawozdanie z działalności, w podziale na segmenty infrastruktury (dostawy gazu ziemnego sieciowego i skroplonego poprzez własną infrastrukturę) i obrotu (sprzedaż gazu ziemnego i energii elektrycznej odbiorcom końcowym poprzez sieci operatorów systemów przesyłowych i dystrybucyjnych)	Sprawozdanie z działalności (realizacja strategii oraz perspektywy rozwoju) Sprawozdanie finansowe (celem strategicznym grupy Duon jest osiągnięcie pozycji największego niezależnego dostawcy gazu i energii w Polsce)
Lotos	Brak	Sprawozdanie z działalności (model zarządzania segmentowego, który obejmuje między innymi realizację spójnej strategii) Sprawozdanie finansowe (uwzględnienie strategii przy określaniu amortyzacji naturalnej oraz odpisów z tytułu

Przedsiębiorstwo	Informacje o modelu biznesu (z podaniem źródła)	Informacje o strategii (z podaniem źródła)
		utrata wartości rafineryjnych i pozostałych rzeczowych aktywów trwałych)
MOL	Sprawozdanie z działalności (podsumowanie wyników osiągniętych w 2015 r., prognozy)	Sprawozdanie z działalności (prognozy, wskazanie celów strategicznych w podziale na działalność <i>upstream</i> i <i>downstream</i>) Sprawozdanie finansowe (przejęcia)
PGNiG	Brak	Sprawozdanie z działalności (strategia GK PGNiG na lata 2014–2022) Sprawozdanie finansowe (programy dotyczące racjonalizacji zatrudnienia, w tym programy dobrowolnych odejść)
Petrolinvest	Brak	Sprawozdanie finansowe (uwzględnienie strategii przy prezentowaniu działalności zaniechanej oraz prezentacji spółek stowarzyszonych i konsolidowanych metodą praw własności)
PKN Orlen	Brak	Sprawozdanie z działalności (strategia grupy Orlen) Sprawozdanie finansowe (uwzględnienie strategii przy określaniu utraty rzeczowych aktywów trwałych i wartości niematerialnych)

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 7 wynika, że jedynym źródłem informacji o modelu biznesu jest sprawozdanie z działalności badanych przedsiębiorstw. Tego typu informacje występują wyłącznie w przypadku dwóch przedsiębiorstw: grupy Duon i MOL. W związku z niewielkim wykorzystaniem modelu biznesu zbadano również źródła informacji o strategii, czyli pojęciu zbliżonym do modelu biznesu. Z przeprowadzonego badania wynika, że na temat strategii badanych przedsiębiorstw występuje znacznie więcej informacji.

Niewielkie wykorzystanie informacji o modelu biznesu w sprawozdaniach finansowych i sprawozdaniach z działalności nie oznacza, że pojęcie to nie występuje w nich w sposób pośredni. Z analizy przeprowadzonej w czwartej części niniejszego opracowania wynika, że przedsiębiorstwa zobligowane są do ujawniania informacji na temat różnego rodzaju elementów modelu biznesu, nie powołując się jednak na niego w sposób bezpośredni. W związku z tym sprawozdania finansowe i sprawozdania z działalności zostały zbadane pod kątem podstawowych elementów modelu biznesu, tj. propozycji wartości, segmentów klientów i kanałów dystrybucji. Wyniki badania zostały zaprezentowane w tabeli 8.

Tabela 8. Badanie występowania wybranych elementów modelu biznesu w sprawozdaniach finansowych i sprawozdaniach z działalności przedsiębiorstw sektora paliwowego

Wyszczególnienie	Grupa Duon	Lotos	MOL
Propozycja wartości	Dostawy gazu ziemnego sieciowego i skroplonego (LNG – <i>Liquefied Natural Gas</i>) Sprzedaż gazu ziemnego i energii elektrycznej odbiorcom końcowym	Poszukiwanie, wydobycie i sprzedaż węglowodorów; głównymi grupami produktowymi uzyskiwanymi w wyniku przerobu ropy naftowej w rafinerii są: paliwa (benzyna bezołowiowa, olej napędowy i lekki olej opałowy), ciężki olej opałowy, asfalty, paliwo lotnicze, benzyna surowa, gaz płynny propan-butan (LPG), oleje bazowe	Poszukiwanie i wydobycie ropy naftowej, gazu ziemnego i innych produktów gazowych, rafinacja, transport i magazynowanie ropy naftowej oraz sprzedaż hurtowa i detaliczna produktów naftowych, produkcja i sprzedaż olefin i poliolefin
Segmenty klientów	Okolo 4800 odbiorców, w tym 700 to odbiorcy instytucjonalni, a 4100 to gospodarstwa domowe	Niesprecyzowane	Niesprecyzowane
Kanały dystrybucji	Własna infrastruktura, tj. sieci dystrybucyjne oraz stacje regazyfikacji gazu LNG Na zasadzie TPA (<i>third party access</i>), tj. poprzez sieci operatorów systemów przesyłowych i dystrybucyjnych	Trzecia co do wielkości sieć stacji paliw w Polsce – 476 obiektów Hurtowa sprzedaż paliw i innych produktów ropopochodnych – asfalty i oleje (koncerny międzynarodowe, klienci B2B, instytucje państwowe) Firmy <i>tradingowe</i> w eksporcie	Niesprecyzowane
Propozycja wartości	Producent ciepła i energii elektrycznej w kraju Poszukiwanie złóż, wydobycie gazu ziemnego i ropy naftowej, import,	Petrolinvest	PKN Orlen
		Projekt poszukiwawczo-wydobywczy na obecnym etapie jego realizacji nie generuje przychodów; dokonywane przez podmiot dominujący i pozostałe	Działalność produkcyjno-handlowa (przerób ropy naftowej, wytwarzanie produktów i półproduktów rafineryjnych, petrochemicznych i chemicznych

Wyszczególnienie	Grupa Duon	Lotos	MOI
	magazynowanie oraz obrót i dystrybucja paliw gazowych	podmioty Grupy zakupy dotyczą przede wszystkim usług doradczych, prawnych oraz realizacji prac związanych z działalnością poszukiwawczą	i ich hurtowa i detaliczna sprzedaż) Działalność usługowa (magazynowanie ropy naftowej i paliw, transport, usługi konserwacyjno-remontowe, laboratoryjne, ochrony, projektowe, administracyjne oraz ubezpieczeniowe i finansowe) Działalność związana z poszukiwaniem i rozpoznawaniem złóż węglowodorów oraz wytwarzaniem, przesyłaniem, dystrybucją i handlem energią elektryczną
Segmenty klientów	Odbiorcy przemysłowi (głównie przemysł chemiczny oraz rafineryjny i petrochemiczny) oraz odbiorcy domowi	Niesprecyzowane	Odbiorcy instytucjonalni, gospodarstwa domowe
Kanale dystrybucji	Największy udział w wolumenie sprzedaży miało giełda (Towarowa Giełda Energii)	Niesprecyzowane	Sieć 2679 stacji paliw działających w segmencie premium i ekonomicznym

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 8 wynika, że wszystkie przedsiębiorstwa ujawniły informacje o propozycji wartości, co wynika z faktu, że na podstawie rozporządzenia Ministra Finansów należy ujawnić informacje o podstawowych wyrobach, towarach lub usługach. Na podkreślenie zasługuje również nie tylko opis specyfiki działalności, ale również zaznaczenie jakości i wyjątkowości wyrobów, towarów i usług, w tym świadczonych usług dodatkowych.

Kluczowym elementem w modelu biznesu są klienci. Z wyjątkiem grupy Duon opis klientów jest stosunkowo ogólnikowy, wskazujący na odbiorców instytucjonalnych i indywidualnych. Natomiast wśród kanałów dystrybucji wymieniono sieci przesyłowe, stacje paliw, hurt i giełdę. Na uwagę zasługuje niepełny opis kanałów dystrybucji wykorzystywanych do różnego rodzaju oferowanych wyrobów, towarów lub usług.

Podstawowym problemem w rachunkowości jest przełożenie określonego modelu biznesu na stosowane zasady (politykę) rachunkowości. W tabeli 9 przedstawiono kluczowe rozwiązania polityki rachunkowości w sześciu badanych przedsiębiorstwach w zakresie:

- środków trwałych,
- odpisów aktualizujących wartość aktywów niefinansowych i należności,
- zapasów,
- segmentów.

Z tabeli 9 wynika, że wszystkie przedsiębiorstwa do wyceny rzeczowych aktywów trwałych po początkowym ujęciu stosują model kosztowy. Również wszystkie firmy stosują metodę liniową amortyzacji, jednak na uwagę zasługuje fakt, że dwie firmy w przypadku środków trwałych bezpośrednio zaangażowanych w proces produkcyjny stosują metodę naturalną. Jest to istotne spostrzeżenie z punktu widzenia modelu biznesu. Odnośnie do okresu amortyzacji budynków i budowli istnieją dosyć istotne różnice. Są one maksymalnie amortyzowane przez 40, 50, 60 lub 80 lat. Istniejące rozbieżności powinny być wyjaśnione, ponieważ mają istotny wpływ na wynik finansowy danego okresu obrotowego.

Istotną kwestią jest sposób ustalania odpisów z tytułu utraty wartości. Jednak badane przedsiębiorstwa zapewniają jedynie ogólny opis procedur związanych z ustaleniem utraty wartości. Natomiast nie podają rozwiązań specyficznych z punktu widzenia prowadzonej działalności. W tabeli 7 zwrócono uwagę, że Lotos uwzględnia strategię przy określaniu odpisów z tytułu utraty wartości rafineryjnych i pozostałych rzeczowych aktywów trwałych (jak również przy ustalaniu amortyzacji naturalnej), podobnie PKN Orlen – przy określaniu utraty rzeczowych aktywów trwałych i wartości niematerialnych.

PGNiG dość dokładnie podaje metody ustalania odpisów aktualizujących należności, jednak nie podaje poszczególnych przedziałów wiekowania przy opisie metody statystycznej. Natomiast przedziały przeterminowania zostały podane w przypadku ustalania odpisów aktualizujących wartość zapasów. Do wyceny rozchodu zapasów firmy stosują przede wszystkim metodę średniej ważonej.

Tabela 9. Kluczowe rozwiązania polityki rachunkowości przedsiębiorstw sektora paliwowego

Wyszczególnienie	Grupa Duon	Lotos	MOL
Środki trwałe	Model kosztowy Amortyzacja liniowa (gazociągi – 50 lat, inwestycje w obiekcie obcym – kołownie 40 lat, maszyny i urządzenia, z wyłączeniem sprzętu komputerowego 10–15 lat)	Model kosztowy Amortyzacja liniowa (budynki, budowle powyżej 1 roku – 80 lat, urządzenia techniczne i maszyny powyżej 1 roku – 25 lat) i naturalna (w przypadku infrastruktury wydobywczej ropy naftowej i gazu ziemnego)	Model kosztowy Amortyzacja liniowa (budynki 10–50 lat, rafinerie i zakłady chemiczne 4–12 lat, sprzęt magazynowania ropy naftowej i gazu 7–50 lat, stacje paliw 5–30 lat, sprzęt telekomunikacyjny oraz automatyki 3–10 lat)
Odpisy aktualizujące wartość aktywów niefinansowych i należności	Ogólny opis w zakresie utraty wartości	Ogólny opis w zakresie utraty wartości	Ogólny opis w zakresie utraty wartości
Zapasy	Metoda szczegółowej identyfikacji rzeczywistych cen, z wyjątkiem praw majątkowych – metoda FIFO	Metoda średniej ważonej	Metoda średniej ważonej
Segmenty	Infrastruktura Obrót	Wydobywczy (<i>upstream</i>) Segment produkcji i handlu (<i>downstream</i>)	<i>Upstream</i> <i>Downstream</i> <i>Gas midstream</i>
Środki trwałe	Model kosztowy Amortyzacja liniowa (budynki i budowle 2–40 lat, maszyny i urządzenia 2–35 lat)	Model kosztowy Amortyzacja liniowa (budynki i budowle – 5 do 60 lat, maszyny i urządzenia techniczne – 3 do 30 lat, urządzenia biurowe – 5 do 10 lat, środki transportu – 4 do 7 lat, komputery – 3,3 do 5 lat)	Model kosztowy Amortyzacja liniowa (budynki i budowle – 10–40 lat, urządzenia techniczne i maszyny – 4–35 lat) i naturalna (katalizatory, aktywa z tytułu zagospodarowania i wydobycia zasobów mineralnych)

Tabela 9 (cd.)

Wyszczególnienie	Grupa Duon	Lotos	MOL
Odpisy aktualizujące wartość aktywów niefinansowych i należności	<p>Odpisy aktualizujące wartość zapasów ustalane są w wyniku doraznej oceny ich przydatności (nie wykazujące ruchu w okresie od 1 roku do 5 lat – 20%, od 5 lat do 10 lat – od 20% do 100%, powyżej 10 lat – 100%)</p> <p>Odpisy aktualizujące należności ustalane są na podstawie metod:</p> <p>Indywidualna (100% wartości w przypadku, gdy należność jest przeterminowana powyżej 90 dni lub ma charakter wątpliwy, na przykład dłużnik jest w stanie upadłości)</p> <p>Statystyczna (analiza danych historycznych o spłacie należności przeterminowanych w przedziałach wiekowania)</p>	Ogólny opis w zakresie utraty wartości	Ogólny opis w zakresie utraty wartości
Zapasy	Metoda średniej ważonej	<p>Materiały – przy rozchodzie wskazywana jest cena, po jakiej materiały te zostały zakupione</p> <p>Towary – metoda FIFO</p>	Metoda średniej ważonej
Segmenty	<p>Poszukiwanie i wydobycie</p> <p>Obrót i magazynowanie</p> <p>Dystrybucja</p> <p>Wytwarzanie</p> <p>Pozostałe</p>	<p>Segment poszukiwania i wydobycia – działalność wykonywana w krajach, w których działają spółki poszukiwawczo-wydobywcze, obejmująca proces badań geofizycznych oraz przygotowania i prowadzenia odwiertów</p>	<p><i>Downstream</i></p> <p>Detal</p> <p>Wydobycie</p>

Źródło: opracowanie własne.

Istotnym elementem sprawozdania finansowego są informacje na temat segmentów. Wszystkie firmy dostarczają tego typu informacje, zapewniając wgląd w poszczególne rodzaje działalności. Rodzaje segmentów w badanych przedsiębiorstwach nie są analogiczne, co jest uzasadnione faktem, że struktura segmentów operacyjnych do celów sprawozdawczości finansowej powinna opierać się na wewnętrznej organizacji segmentów służącej celom zarządczym, tj. na podstawie której zarząd podejmuje decyzje oraz ocenia wyniki finansowe różnych segmentów.

Podsumowanie

Model biznesu, mimo braku pełnej zgodności co do jego definicji, stanowi popularne zagadnienie, często poruszane w publikacjach z zakresu zarządzania. Z drugiej strony nie stwierdzono dużego zainteresowania nim w rachunkowości. Jednak z nielicznych badań generalnie wynika, że wdrożenie modelu biznesu w rachunkowości powinno przyczynić się do wzrostu użyteczności sprawozdania finansowego i sprawozdania z działalności. Nawet przeciwnicy takiego rozwiązania nie negują konieczności prowadzenia badań w tym zakresie.

Jak wskazują prowadzone badania, podstawowym źródłem informacji o modelu biznesu jest sprawozdanie z działalności. Co prawda z przepisów prawa nie wynika obowiązek ujawniania informacji o modelu biznesu w sprawozdaniu finansowym bądź sprawozdaniu z działalności. Jednak dane na temat podstawowych wyrobów, towarów lub usług, rynków zbytu i źródeł zaopatrzenia, kluczowych zasobów, kluczowych procesów wewnętrznych oraz relacji z otoczeniem, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii środowiskowych i społecznych, wpisują się w informacje o jego elementach.

Potwierdziły to badania empiryczne przeprowadzone na podstawie skonsolidowanych sprawozdań finansowych i sprawozdań z działalności sześciu przedsiębiorstw sektora paliwowego, notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie (pięć przedsiębiorstw z siedzibą w Polsce i jedno – na Węgrzech). Mimo że samo pojęcie modelu biznesu rzadko pojawiało się w sprawozdaniach finansowych i sprawozdaniach z działalności, to o jego obecności można było wnioskować z ujawnień zawartych w badanych sprawozdaniach.

W zakresie podstawowych elementów modelu biznesu najlepiej opisywana jest propozycja wartości, co jest konsekwencją realizacji przepisów prawnych. Natomiast samo badanie kluczowych rozwiązań polityki rachunkowości w sześciu badanych przedsiębiorstwach nie wykazało istotnego wpływu modelu biznesu na prezentowane informacje w sprawozdaniu finansowym.

Zaprezentowane wyniki badań wskazują, że obecnie model biznesu ma niewielki wpływ na informacje prezentowane w sprawozdaniu finansowym i sprawozdaniu z działalności badanych przedsiębiorstw.

Podjęta w artykule problematyka modelu biznesu w sprawozdaniu finansowym i sprawozdaniu z działalności wymaga dalszych badań, przede wszystkim poprzez rozszerzenie próby badanych przedsiębiorstw.

Literatura

- Afuah A., Tucci Ch. (2003), *Biznes internetowy. Strategie i modele*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
- Barneto P., Ouyard S. (2015), *Is the firm's business model related to segment reporting?*, „Research in International Business and Finance”, 35.
- Bartolucci A.A., Hillegass W.B. (2010), *Overview, strengths, and limitations of systematic reviews and meta-analyses*, [in:] F. Chiappelli et al. (eds), *Evidence-Based Practice: Toward Optimizing Clinical Outcomes*, Springer, Berlin, Heidelberg.
- Bradbury M.E., Schröder L.B. (2012), *The content of accounting standards: principles versus rules*, „The British Accounting Review”, 44.
- Dichev I.D. (2008), *On the balance sheet-based model of financial reporting*, „Accounting Horizons”, December.
- Duczowska-Piasecka M. (red.) (2012), *Model biznesu w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Gad J. (2013), *Sprawozdawczość biznesowa wobec założeń teorii agencji*, „Zarządzanie i Finanse”, 2 (1).
- Gordon E., Bischof J., Daske H., Munter P., Saka C., Smith K.J., Venter E.R. (2015), *The IASB's Discussion Paper on the Conceptual Framework for Financial Reporting: a commentary and research review*, „Journal of International Financial Management & Accounting”, 26 (1).
- Guthrie J., Abeysekera I. (2006), *Content analysis of social, environmental reporting: What is new?*, „Journal of Human Resource Costing & Accounting”, 10 (2).
- Hickey L. (2010), *Changes to accounting for financial instruments*, „Chartered Accountants Journal”, March.
- Jędrzejka D. (2012), *Raportowanie zintegrowane jako nowe podejście do współczesnej sprawozdawczości*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica”, 266.
- Karwowski M. (2016), *The risk in using financial reports in the study of airline business models*, „Journal of Air Transport Management”, 55.
- Karwowski M. (2015a), *Model biznesu jako nowe wyzwanie sprawozdawczości zewnętrznej*, „Prace Naukowe UE we Wrocławiu”, 388.
- Karwowski M. (2015b), *The effects of the evolution of the business model in a period of economic crisis – a study of annual reports of selected airlines*, „Ekonomia i Prawo. Economics and Law”, 14 (4).
- Lehman G., Haslam C. (2013), *Accounting for the Apple Inc. business model: corporate value capture and dysfunctional economic and social consequences*, „Accounting Forum”, 37.
- Leisenring J., Linsmeier T., Schipper K., Trott E. (2012), *Business-model (intent)-based accounting*, „Accounting and Business Research”, 42 (3), August.
- Leszczewska K. (2014), *Model biznesu jako koncepcja zarządzania przedsiębiorstwem rodzinnym*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, XVI (7/1).
- Marcinkowska M. (2004), *Roczny raport z działań i wyników przedsiębiorstwa*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
- Michalak J. (2015), *Prezentacja modelu biznesowego w raportach rocznych wybranych spółek wysokich technologii z Wielkiej Brytanii*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe UE w Katowicach”, 245.
- Michalak J. (2012), *Model biznesowy i jego wpływ na odwzorowanie sytuacji finansowej jednostki w systemie rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 66 (122), SKwP, Warszawa.
- Nielsen C., Roslender R. (2015), *Enhancing financial reporting: the contribution of business models*, „The British Accounting Review”, 47.
- Nogalski B. (2009), *Rozważania o modelach biznesowych przedsiębiorstw jako ciekawym poznawczo kierunku badań problematyki zarządzania strategicznego*, „Prace Naukowe Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości”, seria: „Zarządzanie”.
- Osterwalder A., Pigneur Y. (2012), *Tworzenie modeli biznesowych. Podręcznik wizjonera*, Onepress, Gliwice.
- Osterwalder A., Pigneur Y., Tucci Ch.L. (2005), *Clarifying business models: origins, present and future of the concept*, „Communications of AIS”, 15.

- Page M. (2014), *Business models as a basis for regulation of financial reporting*, „Journal of Management & Governance”, 18.
- Petticrew M., Kennedy S.C. (1997), *Detecting the effects of thromboprophylaxis: the case of the rogue reviews*, „BMJ”, 315.
- Singleton-Green B. (2014), *Should financial reporting reflect firms' business models? What accounting can learn from the economic theory of the firm*, „Journal of Management & Governance”, 18.
- Stechemesser K., Guenther E. (2012), *Carbon accounting: a systematic literature review*, „Journal of Cleaner Production”, 36.
- Steenkamp N., Northcott D. (2007), *Content analysis in accounting research: practical challenges*, „Australian Accounting Review”, 17 (3).
- Stevens P. (2016), *International oil companies: the death of the old business model*, „Energy, Environment and Resources”, May.
- Śnieżek E., Wiatr M. (2014), *Zintegrowane raportowanie biznesowe przedsiębiorstwa społecznie odpowiedzialnego w dobie zrównoważonego rozwoju*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, XCI (2), Łódź.
- Świdarska G.K. (2007), *Wyzwania dla ekspertów rachunkowości wobec nowych koncepcji raportowania*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś i jutro*, SKwP, Warszawa.
- Świdarska G.K., Bek-Gaik B. (2016), *Dokąd zmierza raportowanie biznesowe*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe UE w Katowicach”, 274.
- Wartini-Twardowska J. (2014), *Konsolidacja w grupach kapitałowych z perspektywy modelu biznesu na przykładzie sektora producentów systemów informatycznych zarządzania*, C.H. Beck, Warszawa.

Akty prawne i regulacje środowiskowe

- IASB (2010), *Management Commentary. A Framework for Presentation*, IFRS Foundation.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z 19 lutego 2009 r. w sprawie informacji bieżących i okresowych przekazywanych przez emitentów papierów wartościowych oraz warunków uznawania za równoważne informacji wymaganych przepisami prawa państwa niebędącego państwem członkowskim, Dz.U. 2014, poz. 133 z późn. zm.
- Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. 2013, poz. 330 z późn. zm.
- Komunikat nr 4 Ministra Finansów z 30.04.2014 r. w sprawie ogłoszenia uchwały Komitetu Standardów Rachunkowości w sprawie przyjęcia Krajowego Standardu Rachunkowości nr 9 „Sprawozdanie z działalności”, Dz. Urz. Min. Fin. 2014, poz. 17.

Źródła internetowe

- EFRAG (2013). *The Role of the Business Model in Financial Statements. Research Paper*, European Financial Reporting Advisory Group, Autorité des Normes Comptables and Financial Reporting Council, http://www.efrag.org/files/EFrag%20Output/131218_Business_Model_Research_Paper.pdf (dostęp 24.07.2015).
- Gopalakrishnan S., Ganeshkumar P. (2013), *Systematic reviews and meta-analysis: understanding the best evidence in primary healthcare*, „Journal of Family Medicine and Primary Care”, 2 (1), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3894019/> (dostęp 29.09.2016).
- http://www.irip.pl/raport_roczny_wyniki_2014.html (dostęp 01.08.2016).

